

ऐरम्मदो देवमुनिः। अरण्यानी । अनुष्टुप्

अरण्यान्यरण्यान्यसौ या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं न पृच्छसि न त्वा भीरिव विन्दती३॥ १०.१४६.०१
आधिभौतिके आरण्यानी वनदेवता । आध्यात्मिके प्रकृतिदेवता । अरण्यानि । अरण्यानि । या ।
असौ- सा त्वम् । प्रेव- सम्प्रति । नश्यसि- नष्टा भवसि । प्रकृतिरहस्यं द्रष्टुं यत्नं कुर्मश्चेत् सा न
प्रदर्शयति । सा स्वामेव अदर्शनं नयतीव । अन्यस्य चित्तमभि सञ्चरेण्यमुताधीतं विनश्यतीति यथा ।
कथम् । ग्रामम्- जनसमूहम् । न । पृच्छसि । त्वा- त्वाम् । भीः- भीतिः । न । विन्दते इव- लभते ।
आध्यात्मिके तु अव्यक्ता प्रकृतिर्नामरूपरहिता एकाकिनी भवति । नामरूपसमूहमाश्रयितुं सा न
पृच्छति । व्यक्तनामरूपालम्बनरहिता भयरहितैव अस्ति । ॥१॥

वृषारवाय वदते यदुपावति चिच्चिकः। आघाटिभिरिव धावयन्नरण्यानिर्महीयते ॥ १०.१४६.०२
यत्- यदा । वदते- शब्दयते । वृषारवाय- आरण्ये वर्षकाय मेघशब्दाय । चिच्चिकः-
जन्तुजातश्चीचीशब्दः । उपावति- प्रत्युत्तरं ददाति । तदा । आघाटिभिरिव- काण्डवीणाभिरिवेति
सायणः । धावयन्- शोधयन् । अरण्यानिः- वनदेवता । महीयते- पूज्यते । प्रकृतिः
स्वशब्दैर्गायतीव ॥२॥

उत गाव इवादन्त्युत वेश्मेव दृश्यते। उतो अरण्यानिः सायं शकटीरिव सर्जति ॥ १०.१४६.०३
अरण्यानिः- वनदेवता । उत- अपि च । वेश्मेव- गवां सदनमिव । दृश्यते । गाव इवादन्ति-
धेन्वाद्या मृगा अत्र भुञ्जन्ति । जीवा अत्र भुञ्जन्तीत्याध्यात्मिके । उतो- अपि च । सायम् । शकटीः-
काष्ठाहरणायागतान् शकटान् । सर्जति इव- विसर्जति । शकटा लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीका
आध्यात्मिके । तानुपासकेभ्यो मुञ्चति प्रकृतिरित्याध्यात्मिके । ॥३॥

गामजैष आ ह्वयति दार्वजैषो अपावधीत्। वसन्नरण्यान्यां सायमक्रुक्षदिति मन्यते ॥ १०.१४६.०४

एषः- एकः । वने वसन् । गाम्- धेनुम् । आ ह्वयति । एषः- इतरः । दारु- दारूणि । अपावधीत्- छिनत्ति । अरण्यान्याम्- वनदेवतायाम् । सायम्- सूर्यास्तमनवेलायाम् । वसन् । अक्रुक्षत्- अरण्यानी तत्स्थसिंहादिगर्जनरूपं क्रोधं प्रकटयति । इति । मन्यते- चिन्तयति । प्रकृत्या भोगो भीतिश्च भवतीत्याध्यात्मिके ॥४॥

न वा अरण्यानिर्हन्त्यन्यश्चेन्नाभिगच्छति । स्वादोः फलस्य जग्ध्वाय यथाकामं नि पद्यते ॥ १०.१४६.०५
अरण्यानिः- वनदेवता । न हन्ति- तत्र निवसन्तं न हिनस्ति । अन्यः- इतरोऽधीरः । न अभिगच्छति- अरण्यानिं प्रति न गच्छति । धीर एव गच्छतीति भावः । स्वादोः फलस्य- मधुरं तापसभोजनम् । जग्ध्वाय- भक्षयित्वा । यथाकामम्- यथेच्छम् । नि पद्यते- निगच्छति । चरति । प्रकृत्यनुभवोत्रोच्यते । प्रकृतेर्निबिडस्थानमधीरो न गच्छति । धीरो यः स्वध्यानेन प्रकृतेर्गम्भीरमगाधं निबिडं तत्त्वं स्वहृदयेन स्पृशति तं सा न हिनस्ति । तन्माधुर्यमपि सोऽनुभवति ॥५॥

आञ्जनगन्धिं सुरभिं बह्वन्नामकृषीवलाम् । प्राहं मृगाणां मातरमरण्यानिमशंसिषम् ॥ १०.१४६.०६
आञ्जनगन्धिम्- नानाधातुगन्धोपेताम् । सुरभिम्- वीरुत्तृणादिसौरभ्यसमन्विताम् । बह्वन्नामकृषीवलाम्- पाकरहितैस्तापसभोज्यान्नैः फलमूलादिकैः प्रभूताम् । मृगाणाम्- सिंहादीनाम् । मातरम्- जननीम् । अरण्यानिम्- वनदेवताम् । अशंसिषम्- प्रशंसामि ॥६॥